

մեծութիւնը մարդու վիճակին հետ ամենեւին կապակցութիւն մը չունի. ոչ արտաքին ազդեցութիւնը անոր համար բան է, եւ ոչ անոր երեւցուցած պտուղները : Կարելի է որ մեկը ամենէն մեծ մարդ ըլլայ, եւ սակայն իր ազդեցութիւնն ամենատկար ըլլայ : Թերեւս մեր քաղաքին ամենէն մեծ մարդիկը բոլորովին անձանօք ալ են մեզի :

Մարդու բնաւորութեան մեծութիւնը ոյժն է, այսինքն որչափ որ մեկուն միտքը՝ բարոյական սկզբունքը եւ սերը ուժով են, այնչափ ինքն ալ մեծ է. եւ այս ոյժը ամենէն խոնարհ վիճակներու մէջ ալ կրնայ գտնուիլ : Այն մարդն որ աննշան արուեստի մը համար եղած, ու դեռահասակ ընտանեաց կարօտութիւններէն պիտոյքէն պաշարուած է, կրնայ իր փոքրիկ հորիզոնին մէջ շատ աւելի յստակ կերպով տեսնել ամեն բան, չաւնարութիւն ընել, ու խելքով դատել, դժուար պարագայի մը մէջ գտնուած ատենն ալ աւելի համարձակութիւն ունենալ, աւելի շուտով խելք բանեցընել, քան թէ այն մարդն որ ինքզինքը կարգալու տուած՝ անբաւ հմտութիւն ու տեղեկութիւն դիզած է մտքին մէջ. ըսել է թէ անոր ճշմարիտ մեծութիւնն ալ շատ աւելի է : Մարդկայ որ իր բնակարանէն քանի մը մղոն միայն հագիւ թէ հեռացեր է, եւ սակայն աւելի չաւ կը հասկընայ մարդկային բնութեան բաները, եւ աւելի խորունկ կերպով կըրտփանցէ ամեն բանին պատճառները եւ մարդկանց բնաւորութիւնները՝ քան թէ այն մարդն որ բոլոր աշխարհք պտըտեր ու իր ճանապարհորդութեան պատմութիւնն ընելով մեծ անուն հասեր է :

Մտաւորական մեծութեան չափը՝ մարդու մտքին ոյժն է, ինչպէս որ բարոյական մեծութեան չափն ալ (որ մարդու տրուած պարգիւներուն ամենէն մեծը, եւ աստուածութեան ամենէն պայծառ երեւոյթն է) մտաց համոզման հաստատութիւնն է :

ԱՄԵՆԷՆ ՄԵՐ ՄԱՐԴ Ո՛Վ, Է :

Ամենէն մեծ մարդ նա է որ աննկուն հաստատամտութեամբ արդարութեան կողմը կըրոնէ, ներքին եւ արտաքին սոսկալի փորձութեանց դէմ կըկենայ, ծանր ծանր բեռները գուարբութեամբ կըվերցընէ, փորձրկի ատեն ամենէն հանդարտն է, սպառնալիքներու եւ զայրացեալ նայուածքներու վրայ մտքէն կըծիծաղի. նա որ ճշմարտութեան՝ առաքինութեան՝ Աստուծոյ վրայ անմեղ-

կելի վստահութիւն ունի. — միթէ այս մեծութիւնը շինծու եւ ունայն մեծութիւն է, եւ միթէ կրնայ վախցուիլ որ ասոր օրինակները այնչափ շատ չգտնուին խեղճ ողորմելի աղքատաց՝ որչափ հարըստաց ու մեծամեծաց մէջ :

Մարդու խելքին ու կրիցը մէջ եղած կռիւները, բարոյական ու կրօնական սկզբանց անձնական շահուն գրեթէ չդիմացուելու աղաղակին դէմ ըրած յաղթութիւնները, պարտուց կատարման համար եղած ծանր ծանր զոհերը, խորունկ կերպով արմատացած բարեկամութեան մը մեկդի ձգուիլը, սրտին ամենացանկալի յոյսերէն ալ ետ կենալը, ասոնք ամենն ալ աչքի չերեւցող բաներ են. միթէ խաբեալ, հալածեալ, նախատեալ, մատնեալ առաքինութեան մը մխիթարութիւնները, յոյսը, ուրախութիւնն ու հանգստութիւնը նոյնպէս աներեւոյթ բաներ չեն : Ասոր ո՞վ կրնայ տարակուսիլ. այսպէս ահա մարդկային կենաց ճշմարիտ մեծութեան գեղեցիկ գեղեցիկ օրինակները ամենեւին աչքերնուս տակը չեն իյնար : Առջեւնիս, բերեւս քովերնիս, ամենախեղճ տան մը մէջ, դիւցազնական գործ մը կատարուելու վրայ է լուիկ մնչիկ. վսեմ մտածութիւն մը պատրաստուելու հետ է սիրով, ազնուամիտ անձնանուիրութիւն մը ըլլալու վրայ է, ու մենք ամենեւին չենք գիտեր :

Հաւատա ինծի, ես հաստատ կերպով դրած եմ միտքս թէ այս մեծութիւնը կըգտնուի աւելի հասարակ ժողովրդեան մէջ, այն մարդկանց մէջ որ անուննին ոչ երբեք բերեն բերան պտըտած է : Որո՞ւ քով կրնաս գտնել աւելի նեղութիւն քաշուած՝ արիական քաջութեամբ, աւելի ճշմարտութիւն անխարդախ, աւելի բարեպաշտական վստահութիւն, աւելի առատաձեռնութիւն մը որ տուողին անգամ հարկաւոր եղած բանը կուտայ կարօտեւոց, եւ մեկ խօսքով՝ աւելի ճիշդ համարմունք ու կարծիք կենաց եւ մահու վրայ. — հասարակ ժողովրդեան քով թէ ըստ աշխարհի երջանիկ կարծուած մարդկանց քով :

Նոյն իսկ ազդեցութեան կողմանէ որ մարդս ուրիշներուն վրայ կրնայ ունենալ, այն ազդեցութիւնը կըսեմ՝ որ մեծամեծներուն սեպական արտօնութիւն մը կըսեպուի, եւ կարծեմ թէ աննշան մարդուն ունեցածն ու աչքի երեւցող մարդուն ունեցածը խիստ քիչ տարբերութիւն ունին իրարմէ :

Ազդեցութիւն ըսածդ իր ընդարձակութիւնէն չափաւ չափով, հապա իր յատկութիւններէն :

Մարդս կրնայ իր խելքն ու կարծիքները մինչեւ հեռու տեղուանք տարածել. բայց քե՛ որ ցած խելքի տեր է, իր ազդեցութեանը մեջ ամենեւին մեծութիւն չկայ :

Մարդուս բնաւորութեանը վրայ ոյժ ունեցող ազդեցութեան աւելի ազնուական ազդեցութիւն մի՞րէ կրնայ ըլլալ. եւ ով որ այնպիսի ազդեցութեան տեր է՝ մի՞րէ մեծ գործողութիւն ընող պիտի ջնամարութի՝ որչափ ալ իր մքնուորտը ամփոփ եւ աննշան ըլլայ :

Հայր ու մայր մը որ աղքատիկ տան մը մեջ իրենց որդւոցը մեկուն միայն սիրտը կատարեալ բարւոյն սիրովը կը վառեն, կը սովորեցընեն անոր այնպիսի գորաւոր կամք մը ունենալ որ ամեն տեսակ փորձութեան դիմանայ, եւ այս աշխարհիս

Մարդուս կեանքը զատ ի վեր ու դժուար ճամբայ մըն է, որ սեպացեալ ժայռերու եւ անդնդախոր գահալիժներու մեջէն անցնելով դէպ ի երկինք կը տանի : Տեսքը հեռուէն այնպէս անոնցի է որ խիստ շատ մարդիկ վրան նայելով ալ կը սոսկան : Պատանւոյն մէկը այն պարսպաձեւ ժայռին տակը կանկ կառնէ կը կենայ. քերես անդունդին եզերքը բուսած քանի մը մանր ծաղիկներու վրայ կը զմայլի, կամ քե՛ ձորակին խորը տեսնուած լճին կապտագոյն տեսքէն կը լափշտակուի : Մինչդեռ կեցեր կընայի քե՛ բնութիւնը ինչ զարդարանքներ տուեր է իր ամայի անապատներուն անգամ, կամաց կամաց այնպիսի բույուրիւն մը կուգայ վրան որ զգայութիւնները կը բարձրն ու հոգին ալ ուժէ կիլնայ : Այն ատեն կը մոռնայ բոլորովին քե՛ իր երբայու տեղը ո՞ր է, մանաւանդ որ ճամբուն դժուարութիւնն ալ առջեւն է : Աչքը մէկդի կը դարձընէ, ճամբուն մէկ կողմը կընստի ու զլուխը կուրծքին վրայ կախած յուսահատեալ կը մնայ :

Մարդուն մէկը՝ երկար փորձառութեամբ այս աշխարհիս ունայնութեանց եւ փորձանացը դէմ կենալու լաւ վարժած՝ կը մոռնայ սպտանւոյն, մեջքը՝ գօտի կապած, անվախ դէմ կը դնէ լեռներուն վրայէն փչած հովին՝ որ իւր հագուստները առազատտի պէս կուտեցընէ : Պատանւոյն դիմացը շիփ շիտակ կեցած, ձեռքին մէկը անոր

բարոյական պատերազմներէն օգուտ քաղէ, անոնց ազդեցութիւնը շատ աւելի գերազանց է քան քե՛ կեսարի պէս մարդու մը ազդեցութիւնն որ բոլոր աշխարհս ուզէ նուաճել : Անոնց գործողութեան գերազանցութիւնը միայն աղէկ ըլլալու յատկութեանէն չէ, ով կրնայ ըսել որ այն աշխարհակալին ըրածէն ալ վեր չէ՝ նոյն իսկ ընդարձակութեանը կողմանէ : Ո՞վ կրնայ ըսել քե՛ այն տղան՝ որ անոնցմէ այնպիսի սրբազան եւ անշահասէր սկզբունքներ կը սովորի՝ նոյն սկզբունքները մինչեւ շատ հեռուներ չտարածեր, կամ քե՛ այն ազդեցութիւնը՝ որու անձանօք աղբիւրն իրենք եղան՝ երբայով չայննար ու ամբողջ ազգ մը եւ բոլոր աշխարհս ջլուսաւորեր :

ԶԵՆԻՆԿ :

Մարդուս կեանքը զատ ի վեր ու դժուար ճամբայ մըն է, որ սեպացեալ ժայռերու եւ անդնդախոր գահալիժներու մեջէն անցնելով դէպ ի երկինք կը տանի : Տեսքը հեռուէն այնպէս անոնցի է որ խիստ շատ մարդիկ վրան նայելով ալ կը սոսկան : Պատանւոյն մէկը այն պարսպաձեւ ժայռին տակը կանկ կառնէ կը կենայ. քերես անդունդին եզերքը բուսած քանի մը մանր ծաղիկներու վրայ կը զմայլի, կամ քե՛ ձորակին խորը տեսնուած լճին կապտագոյն տեսքէն կը լափշտակուի : Մինչդեռ կեցեր կընայի քե՛ բնութիւնը ինչ զարդարանքներ տուեր է իր ամայի անապատներուն անգամ, կամաց կամաց այնպիսի բույուրիւն մը կուգայ վրան որ զգայութիւնները կը բարձրն ու հոգին ալ ուժէ կիլնայ : Այն ատեն կը մոռնայ բոլորովին քե՛ իր երբայու տեղը ո՞ր է, մանաւանդ որ ճամբուն դժուարութիւնն ալ առջեւն է : Աչքը մէկդի կը դարձընէ, ճամբուն մէկ կողմը կընստի ու զլուխը կուրծքին վրայ կախած յուսահատեալ կը մնայ :

կերկընցընէ քաշութեամբ, մեկալովն ալ ճամբան կը ցուցունէ դէպ ի վեր :

« Ելիր, ով պատանի, ետեւնուս եկու. մենք ալ ատենով վիատութիւններ ունեցեր ենք, մենք ալ արտասունք բափեր ենք : Մարդուս հոգին աշխարհիս դունէն ներս մտած ատեն՝ կարծես քե՛ եկած տեղին զմայլական օղովը տոգորուած՝ շատ դժուարաւ կը վարժի աշխարհիս նոր օղին : Քանի որ աւելի մօտ է այն խորհրդաւոր վիճակին ուսկից որ եկած է, քան քե՛ այն վիճակին դէպ ի ուր որ կը դիմէ, եւ ուշ պիտի հասնի, կարծես քե՛ զղջացած է գալուն, ու կուզէ ետ դառնալ. կը խնդրէ յաւիտենականութենէն որ նորէն բանայ իրեն այն դուռը ուսկից հազիւ քե՛ եկեր է. կը գանգատի քե՛ այս ինչ փորձանք է գլխուս եկածն որ հարկադրուած եմ ես ալ ուրիշներուն պէս գանազան նեղութիւններու եւ տառապանաց երկար ճամբէն անցնելով ելլել աշխարհէս : Իսկ երբոր ճամբուն կեսը հասնիս ու ելած տեղիդ մեջտեղը կենաս, այն ատեն միայն կրնաս ուղիղ կարծիք մը ունենալ կենաց երկու ծայրերուն վրայ, եւ իրաւունք կուտաս Աստուծոյ դատաստանին որ կը պարտաւորէ զմեզ այս քու քալած դժուար ճամբեդ իր քովը դառնալ, զոր դուն ալ մեզմէ ետքը պիտի սիրես :

« Ելիր, ով պատանի, զլուխդ վեր առ, արտասունքը սրբէ. փուճ տեղը ճամբուն խոտերը անով